

УДК 371.35.179

ЗВ'ЯЗОК РЕГІОНУ, ДЕ ЗНАХОДИТЬСЯ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД, З ОСОБЛИВОСТЯМИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Брюховецька О.В., к. психол. н.,
доцент, докторант кафедри загальної та практичної психології
Університет менеджменту освіти
Національної академії педагогічних наук України

У статті представлено результати емпіричного дослідження зв'язку між особливостями сформованості професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів та організаційно-професійними чинниками, зокрема регіоном, де знаходиться навчальний заклад.

Ключові слова: професійна толерантність керівників загальноосвітніх навчальних закладів, організаційно-професійні чинники, регіон, де знаходиться навчальний заклад.

В статье представлены результаты эмпирического исследования связи между особенностями сформированности профессиональной толерантности руководителей общеобразовательных учебных заведений и организационно-профессиональными факторами, в частности регионом, где расположено учебное заведение.

Ключевые слова: профессиональная толерантность руководителей общеобразовательных учебных заведений, организационно-профессиональные факторы, регион, где расположено учебное заведение.

Bruhovetska A.V. THE DEPENDENCE OF REGIONAL LOCATION OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE DEVELOPMENT OF SECONDARY SCHOOL PRINCIPALS' PROFESSIONAL TOLERANCE

The article presents the results of empirical research on the links between the levels of development of secondary school principals' professional tolerance and organizational and professional characteristics, including the secondary schools' regions.

Key words: secondary school principals' professional tolerance, organizational and professional factors, educational institution's region.

Постановка проблеми. В останні десятиліття в умовах радикальних перетворень в українському суспільстві освітня система діяла на базі накопиченого в радянський і пострадянський час науково-освітнього потенціалу. Ринкова система взаємовідносин кардинально змінила психологію суспільства, зміст суспільних потреб і систему цінностей, вплинула на всі сфери життя суспільства, у тому числі й освіту. Це виявляється сьогодні у модернізації змісту освіти, форм і методів, появі нових типів навчальних закладів, розробці та апробації нових технологій управління освітніми організаціями. Водночас зміни, що відбуваються в сучасних умовах, пред'являють нові вимоги до загальноосвітнього навчального закладу та оновлення професійно важливих якостей його керівника.

Аналіз наукових публікацій і практики роботи освітніх організацій системи середньої освіти дав змогу зробити висновки про необхідність формування професійної толерантності як професійно важливої якості керівника загальноосвітнього навчального закладу.

Актуальність дослідження. Наукова проблема дослідження зв'язку організаційно-професійних чинників, зокрема регі-

ону, де знаходиться навчальний заклад, з особливостями сформованості професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів є актуальною як з наукової, так і з практичної точки зору.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Слід зазначити, що в працях психологів є прямі або непрямі згадки про професійну толерантність (Г. Андрєєва [1], Г. Бардер [3], О. Грива [4], О. Клепцова [7] та інші); про можливі контексти її прояву і розвитку (О. Асмолов [9], Г. Солдато-ва [9] та інші).

Ю. Ірхіна [5], О. Нурлигаянова [10], Ю. Тодорцева [12], О. Шаюк [13] звернули увагу на особливості професійної толерантності представників педагогічної сфери. Однак зазначимо, що проблема формування професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів досі досліджена недостатньо і тому має великий науковий інтерес.

Мета і завдання дослідження. Проведене дослідження ставить за мету вивчити зв'язок регіону, де знаходиться навчальний заклад, з особливостями сформованості професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті нашого дослідження, розглядаючи професійну толерантність керівника загальноосвітнього навчального закладу як інтегральну професійно важливу якість особистості, вважаємо, що її варто розглядати у двох формах – *зовнішній* (стійкість до несприятливих зовнішніх і внутрішніх чинників управлінської діяльності) і *внутрішній* (характеристика керівника, який визнає своє Я, приймає себе таким, яким є, аналізує свої слова та вчинки, робить висновки зі своїх помилок, здатен вийти в позицію рефлексії щодо власних цінностей і установок). Професійна толерантність керівника загальноосвітнього навчального закладу складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: це *власне управлінська толерантність, толерантність до взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу (педагоги, учні, батьки) й ауто толерантність.*

У процесі попереднього аналізу були виділені такі найбільш значущі чинники, що впливають на сформованість професійної толерантності на трьох рівнях (макрорівні, мезорівні та мікрорівні). До чинників мезорівня, що позначаються як позитивно, так і негативно на сформованості професійної толерантності керівників, належать *організаційно-професійні чинники, зокрема регіон, де знаходиться навчальний заклад.*

Дослідження проводилося на базі державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук (далі – НАПН) України. Вибірку досліджуваних склали 962 керівники загальноосвітніх навчальних закладів України. За регіоном, де знаходиться загальноосвітній навчальний заклад, який очолюють керівники, досліджувані були розподілені на дві групи: а) керівники навчальних закладів Києву і Київської області; б) керівники з інших регіонів країни (табл. 1).

Таблиця 1
Розподіл досліджуваних керівників ЗНЗ залежно від регіону

Регіон, у якому розташовані загальноосвітні навчальні заклади	Кількість досліджуваних (%)
Центр	37,6
Регіони	62,4

У нашому дослідженні ми виокремили лише Київ і Київську область, об'єднавши інші регіони, оскільки дослідження не мало спеціального політико-ідеологічного харак-

теру, а було спрямоване на виявлення загальних психологічних характеристик керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Аналіз даних, які стосуються міри сформованості професійної толерантності в керівників загальноосвітніх навчальних закладів із різних регіонів, показав, що між групами керівників, які належать до різних регіонів, є статистично значущі відмінності ($p < 0,01$, $p < 0,05$).

Порівняльний аналіз довів, що існує взаємозв'язок (на рівні слабкої тенденції) між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і загальним рівнем сформованості професійної толерантності досліджуваних керівників (табл. 2).

Таблиця 2
Взаємозв'язок між загальним рівнем професійної толерантності досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні професійної толерантності (кількість досліджуваних, %)		
	низький	середній	високий
Центр	23,3	65,0	11,7
Регіони	27,1	62,0	10,9

Як видно з табл. 2, загальний рівень професійної толерантності є дещо вищим у керівників загальноосвітніх навчальних закладів, які знаходяться в центрі, особливо це виявляється в керівників навчальних закладів нового типу.

Подальший аналіз виявив статистично значущі відмінності ($p < 0,05$) щодо окремих компонентів (власне управлінської толерантності, толерантності щодо взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу). Так, виявлено статистично значущі відмінності ($p < 0,05$) між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями власне управлінської толерантності досліджуваних керівників (табл. 3).

Таблиця 3
Взаємозв'язок між рівнем управлінської толерантності досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні управлінської толерантності (кількість досліджуваних, %)		
	низький	середній	високий
Центр	18,4	74,7	6,9
Регіони	23,8	69,8	6,4

Як видно з табл. 3, рівень управлінської толерантності дещо вищий у керівників загальноосвітніх навчальних закладів, які знаходяться у центрі.

Подібні статистично значущі відмінності ($p < 0,05$) виявлені між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями толерантності щодо взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу досліджуваних (табл. 4).

Таблица 4

Взаємозв'язок між рівнем толерантності щодо взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні толерантності щодо взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу досліджуваних, (%)		
	низький	середній	високий
Центр	22,8	68,1	9,2
Регіони	30,8	58,0	11,2

Як видно з табл. 4, рівень толерантності щодо взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу виявився дещо вищим у керівників загальноосвітніх навчальних закладів, які знаходяться в центрі.

Зв'язку між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями ауто толерантності зафіксовано не було, проте були виявлені певні відмінності з окремих складників професійної толерантності досліджуваних керівників.

У ході аналізу взаємозв'язку між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями толерантності до невизначеності в управлінській діяльності були зафіксовано відмінності (на рівні слабкої тенденції) (табл. 5).

Таблица 5

Взаємозв'язок між рівнем толерантності до невизначеності в управлінській діяльності досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні толерантності до невизначеності в управлінській діяльності досліджуваних, (%)		
	низький	середній	високий
Центр	61,4	33,1	5,5
Регіони	67,8	26,4	5,7

Як видно з табл. 5, рівень толерантності до невизначеності в управлінській діяльності виявився незначною мірою вищим у керівників, навчальні заклади яких знаходяться в регіонах. Вони звикли до браку новин, інформації, привчилися брати на себе відповідальність і приймати рішення, без довгих сумнівів пристосовуватися до мінливих ситуацій і долати перешкоди.

Також зафіксовано чітку тенденцію ($p = 0,089$) у ході дослідження взаємозв'язку між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями соціальної толерантності досліджуваних керівників (табл. 6).

Таблица 6

Взаємозв'язок між рівнем соціальної толерантності досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні соціальної толерантності досліджуваних, (%)		
	низький	середній	високий
Центр	26,6	58,4	15,0
Регіони	20,2	60,1	19,7

Як видно з табл. 6, рівень соціальної толерантності виявився вищим у керівників, навчальні заклади яких знаходяться в регіонах. Такі керівники більшою мірою здатні сприймати течії в житті організації, заручатися підтримкою інших і керувати політикою навчального закладу.

Виявлено взаємозв'язок (на рівні слабкої тенденції) між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями управлінської емпатії досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів (табл. 7).

Таблица 7

Взаємозв'язок між рівнем управлінської емпатії досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні управлінської емпатії досліджуваних, (%)		
	низький	середній	високий
Центр	40,1	27,5	32,4
Регіони	31,3	34,5	34,2

Як видно з табл. 7, рівень управлінської емпатії виявився вищим у керівників, навчальні заклади яких знаходяться в регіонах. Це можна пояснити тим, що в маленьких містах (селах) керівники краще знають співробітників, їх інтереси, проблеми тощо і тому краще розуміють їх точку зору, проявляють активний інтерес до їх турбот, співпереживають їм і підтримують їх.

Також зафіксовано відмінності (на рівні слабкої тенденції) у ході дослідження взаємозв'язку між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями гнучкості поведінки в різних управлінських ситуаціях досліджуваних керівників (табл. 8).

Таблиця 8

Взаємозв'язок між рівнем гнучкості поведінки в різних управлінських ситуаціях досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні гнучкості поведінки (кількість досліджуваних, %)		
	низький	середній	високий
Центр	33,8	37,2	29,0
Регіони	25,9	42,0	32,2

Як видно з табл. 8, рівень гнучкості поведінки в різних управлінських ситуаціях виявився незначно вищим у керівників, навчальні заклади яких знаходяться в регіонах: вони готові використовувати нові можливості, змінювати власну поведінку залежно від обставин.

Аналіз взаємозв'язку регіону, де знаходиться навчальний заклад, із рівнями аутолерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів не виявив статистично значущих відмінностей, проте певні відмінності зафіксовані щодо окремих складників. Так, виявлено зв'язок (на рівні слабкої тенденції) між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями значущості ролі керівника для досліджуваних (табл. 9).

Таблиця 9

Взаємозв'язок між рівнем значущості ролі керівника для досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні значущості ролі керівника (кількість досліджуваних, %)		
	низький	середній	високий
Центр	46,7	33,3	20,0
Регіони	49,8	33,6	16,6

Як видно з табл. 9, роль керівника більш значуща для досліджуваних, які працюють у центрі: для них важливий статус, кар'єрне зростання, вони цінують себе як професіоналів-управлінців.

Також зафіксовано відмінності (на рівні слабкої тенденції) у ході дослідження взаємозв'язку між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями позитивного ставлення до себе досліджуваних керівників (табл. 10).

Як видно з табл. 10, рівень позитивного ставлення до себе виявився вищим у керівників із регіонів: вони довіряють власному досвіду, розраховують на нього в складних ситуаціях, переконані в досягненні успіху, що цілком узгоджується з більш високим рівнем асертивності керівників-«регіоналів».

Таблиця 10

Взаємозв'язок між рівнем позитивного ставлення до себе досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні позитивного ставлення до себе (кількість досліджуваних, %)		
	низький	середній	високий
Центр	34,9	30,8	34,3
Регіони	24,5	35,4	40,1

Як видно з табл. 10, рівень позитивного ставлення до себе виявився вищим у керівників із регіонів: вони довіряють власному досвіду, розраховують на нього в складних ситуаціях, переконані в досягненні успіху, що цілком узгоджується з більш високим рівнем асертивності керівників-«регіоналів».

Так, виявлено статистично значущі відмінності ($p < 0,01$) між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями асертивності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів (табл. 11).

Таблиця 11

Взаємозв'язок між рівнем асертивності досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні асертивності (кількість досліджуваних, %)		
	низький	середній	високий
Центр	43,9	43,3	12,9
Регіони	29,4	55,0	15,6

Як видно з табл. 11, рівень асертивності виявився вищим у керівників із регіонів, вони більш незалежні, реалістичні в оцінці своїх сильних сторін та обмежень, здатні відповідати за себе та свої обов'язки.

Також виявлені відмінності (на рівні тенденції) у ході дослідження взаємозв'язку між регіоном, де знаходиться навчальний заклад, і рівнями самоконтролю досліджуваних керівників (табл. 12).

Таблиця 12

Взаємозв'язок між рівнем самоконтролю досліджуваних і регіоном, де знаходиться навчальний заклад

Регіон	Рівні самоконтролю (кількість досліджуваних, %)		
	низький	середній	високий
Центр	9,3	78,9	11,8
Регіони	15,3	74,2	10,5

Як видно з табл. 12, рівень самоконтролю, здатність тримати руйнівні емоції та імпульси під контролем вищий у дослі-

джуваних, які працюють у центрі. Керівники з регіонів більш відкриті, нестримані, відверто висловлюють і відстоюють свою думку.

За результатами дисперсійного аналізу виявлені організаційно-професійні особливості толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів (далі – ЗНЗ) за окремими компонентами і складниками. Так, виявлені відмінності (на рівні тенденції) у загальному рівні професійної толерантності залежно від регіону, де знаходиться навчальний заклад, і типу навчального закладу, який очолює кожен із досліджуваних керівників (рис. 1).

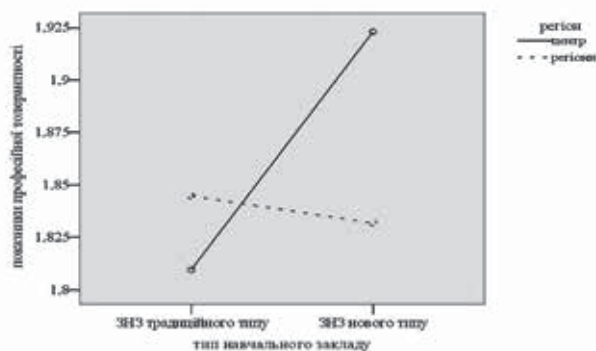

Рис. 1. Особливості професійної толерантності керівників ЗНЗ залежно від регіону, де знаходиться навчальний заклад, і типу навчального закладу

Як видно з рис. 1, рівень професійної толерантності вищий у керівників навчальних закладів нового типу, які знаходяться в центрі.

Також виявлено відмінності (на рівні тенденції) у загальному рівні професійної толерантності залежно від регіону, де знаходиться навчальний заклад, і стажу управлінської діяльності досліджуваних керівників (рис. 2).

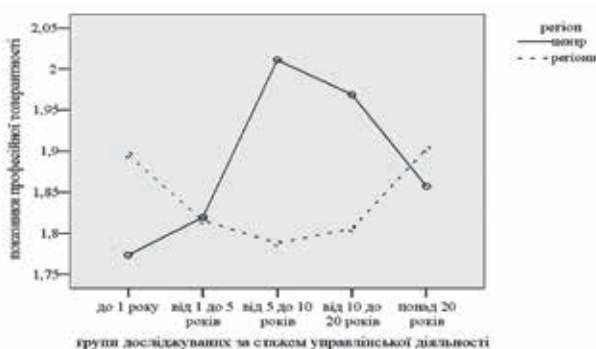

Рис. 2. Особливості професійної толерантності керівників ЗНЗ залежно від регіону, де знаходиться навчальний заклад, і стажу управлінської діяльності

Як видно з рис. 2, у керівників, які працюють в центрі, зі збільшенням стажу управлінської діяльності рівень професійної толерантності спочатку різко збільшується, а після 10 років управлінського стажу (з набуттям досвіду, впевненості в собі та своїх вчинках) різко зменшується. У керівників загальноосвітніх навчальних закладів, які знаходяться в регіонах, зі збільшенням стажу управлінської діяльності рівень професійної толерантності майже не змінюється.

У процесі детального аналізу результатів дослідження були виявлені відмінності ($p < 0,01$, $p < 0,05$) у рівні сформованості компонентів професійної толерантності залежно від регіону, де знаходиться навчальний заклад, і типу навчального закладу, який очолюють досліджувані. Встановлено, що рівень власне управлінської толерантності й толерантності щодо взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу вищий у керівників навчальних закладів нового типу, які розташовані у центрі ($p < 0,05$).

Також виявлені відмінності ($p < 0,01$, $p < 0,05$) у рівні сформованості компонентів професійної толерантності залежно від регіону, де знаходиться навчальний заклад, і стажу управлінської діяльності досліджуваних керівників. Так, рівень власне управлінської толерантності в керівників навчальних закладів, які знаходяться в центрі, збільшується зі збільшенням стажу управлінської діяльності та незначною мірою зменшується після 10 років керівництва ($p < 0,05$).

Рівень ауто толерантності вищий у молодих керівників, які тільки очолили навчальний заклад, і керівників зі стажем управлінської діяльності понад 20 років, навчальні заклади яких знаходяться в регіонах країни ($p < 0,01$). У керівників, які очолюють навчальні заклади в центрі, ситуація протилежна: вищий рівень ауто толерантності виявили керівники, які мають стаж управлінської діяльності від 10 до 20 років.

Таким чином, дослідження виявило зв'язок регіону, де знаходиться навчальний заклад, з особливостями сформованості професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів, а також за окремими компонентами і складниками професійної толерантності.

Висновки. Отже, можна зробити висновок про те, що існують зумовлені регіоном, де знаходиться навчальний заклад, фактори, які певним чином впливають на рівень сформованості професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Отримані дані щодо організаційно-професійних особливостей керівників загальноосвітніх навчальних закладів можна

використовувати в розробці критеріїв професійного добору на керівні посади в ЗНЗ, у системі післядипломної освіти під час підвищення кваліфікації та отримання другої вищої освіти зі спеціальності «Управління навчальним закладом».

Перспективи досліджень у цьому напрямі полягають у подальшому вивченні впливу гендерно-вікових та інших чинників на особливості сформованості професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г. Социальная психология : [учеб. для высш. уч. зав.] / Г. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 376 с.
2. Бондарчук О. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : [монографія] / О. Бондарчук. – К. : Наук. світ, 2008. – 318 с.
3. Бардиер Г. Социальная психология толерантности / Г. Бардиер. – СПб., 2005. – 118 с.
4. Грива О. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища / О. Грива. – К. : Парапан, 2005. – 227 с.
5. Ірхіна Ю. Формування професійної толерантності майбутніх викладачів вищої школи / Ю. Ірхіна. – О., 2011. – 220 с.
6. Карамушка Л. Психологія управління закладами середньої освіти : [монографія] / Л. Карамушка. – К. : Ніка-центр, 2000. – 332 с.
7. Клепцова Е. Психология и педагогика толерантности : [учеб. пособ. для вузов] / Е. Клепцова – М. : Академический проект, 2004. – 176 с.
8. Коломінський Н. Психологія педагогічного менеджменту : [навч. посіб.] / Н. Коломінський. – К. : МАУП, 1996. – 176 с.
9. На пути к толерантному сознанию / [под. ред. А. Асмолова]. – М. : Смысл, 2000. – 198 с.
10. Нурлигаянова О. Психологическое содержание педагогической толерантности как профессионально важного качества учителя / О. Нурлигаянова. – Ярославль, 2006. – 158 с.
11. Психодиагностика толерантности личности / [под ред. Г. Солдатовой и Л. Шайгеровой]. – М. : Смысл, 2008. – 172 с.
12. Тодорцева Ю. Педагогіка толерантності : [методичні рекомендації] / Ю. Тодорцева. – О. : СВД Черкасов М.П., 2004. – 90 с.
13. Шаюк О. Вітакультурний метапідхід в осмисленні толерантності як інтегральної особистісної риси людини / О. Шаюк // Вітакультурний млин / наук. консультант-редактор А. Фурман. – 2010. – Модуль 11. – С. 21–24.